

Angela Rogojanu

**Mari școli de gândire economică
Tradiția recuperată**

Colecția
„Școli, curente, economiști”

**Editura ASE
București
2016**

Cuprins

<i>Economiști, dar tradiționali</i>	9
Precursorii	17
<i>Statul izolat. Johann Heinrich von Thünen</i>	17
<i>Legile lui Gossen. Hermann-Heinrich Gossen</i>	30
Fondatorii	36
Școala austriacă de gândire economică	44
<i>Tabloul satisfacțiilor. Carl Menger</i>	49
<i>Utilitatea pierdută. Friedrich Freiherr von Wieser</i>	69
<i>Teoria pozitivă a dobânzii. Eugen von Böhm-Bawerk</i>	84
<i>Simțul comun al economiei. Philip Henry Wicksteed</i>	108
<i>Productivitatea marginală a timpului.</i>	
Johan Gustaf Knut Wicksell.....	121
Școala britanică de gândire economică	132
<i>Petele solare. William Stanley Jevons</i>	134
<i>Cutia bunăstării. Francis Ysidro Edgeworth</i>	154
<i>Foarfecele lui Marshall. Alfred Marshall</i>	166
<i>Aritmetica redistribuirii. Arthur Cecil Pigou</i>	196
Școala de la Lausanne	209
<i>Echilibrul general. Léon Walras</i>	211
<i>Optimul. Vilfredo Pareto</i>	232
Școala americană de gândire economică	264
<i>Filosofia pragmatismului. John Bates Clark</i>	266
<i>Reformatorul. Irving Fisher</i>	277
<i>Radicalul. Frank A. Fetter</i>	299
Note.....	321
Bibliografie de referință.....	359

Economiști, dar tradiționali

Spre deosebire de alte domenii ale cunoașterii unde se cultivă mândria tradiției, a științei care are o istorie, în economie se observă chiar o jenă, un lucru extrem de incomod să arăți că teoriile pe care le susții au fost descoperite de alții. Tradiția nu mai spune nimic multora, e oarecum impudic să aduci în discuție continuitatea și perenitatea, trebuie să fii în pas cu moda intelectuală, altfel nu ești! Sub pălăria largă a comunicării, în cercetările economice puse pe piața ideilor domină un anarhism epistemologic îndoielnic, unde fiecare vorbește despre altceva și înțelege ce urea. În acest context, gândirea economică tradițională din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea oglindește procesul metamorfozării Economiei politice în Economics întruchipând o perioadă glorioasă a științei economice în drumul spre emancipare politică și morală.

Corpul principal al științei economice a fost fondat de un număr de autori fără legătură unii cu alții, dar care se regăsesc în programe de cercetare similare și care au produs în aceeași perioadă de timp teorii economice asemănătoare.ⁱ Într-un anume fel, această parte semnificativă a gândirii economice pare cea mai controversată din istoria ideilor economice. Percepută, rând pe rând, fie ca o excrescență a clasicismului sau ca o ruptură ireversibilă de principiile clasicilor și contrară gândirii acestora, fie ca adevărata gândire clasică sau ca un memento al vremurilor apuse, gândirea economică tradițională se confundă cu anii de glorie a capitalismului tradițional. În plan mediatic, gândirea economică tradițională a fost deseori asociată cu o porțiune din vechiul clasicism (chiar și a celui extrem de selectiv), livrată mediatic drept gândire economică neoclasică sau ortodoxă, căreia i s-a opus continuu gândirea economică heterodoxă.ⁱⁱ Într-adevăr, disputele taxonomice ale economiștilor generate de eclecticismul terminologic sunt mai degrabă pretexte pentru impunerea în prim-planul politicilor economice și în cel al cercetării economice a unor autori, teorii, idei și școli de gândire convenabile intereselor actorilor economici semnificativi. „Mainstream” sau „neoclasicism”, „paradigmă” sau „curent standard” sunt doar porțiuni

decupate din gândirea economică tradițională care au fost intens diseminate și cultivate academic printr-o diversitate de mijloace – studii, tratate, dicționare, cursuri universitare, reviste, reuniuni și asociații științifice internaționale etc. Pluralitatea terminologică rezultă din preferințele, expertiza și influența unor prestigioși economiști care au considerat uzul unei teorii mai important decât refuzul ei în numele unui criteriu la fel de subiectiv și de imperfect. Oricum, atât „mainstream”, „neoclasicism”, „curent standard”, cât și „paradigmă neoclasică” sunt termeni interșanjabili, care „legitimează comasarea mai multor abordări teoretice diferite, acoperind astfel multe asocieri incomode și poate incompatibile.”¹

În bună măsură, gândirea economică tradițională s-a definit uneori ca un mainstream economic, alături ca un curent teoretic „standard” al capitalismului tradițional. Totodată, gândirea economică tradițională marchează profesionalizarea instituționalizată a pregătirii economice, iar interesul pentru economie pare să meargă până spre juriști, oameni de afaceri, politicieni și către toți cei ale căror interese aveau incidență cu mediul de afaceri. După cum observa R. Heilbroner, știința economică dobânda nu numai identitate, ci și prestigiu: „Pentru că gândirea economică încetase de a mai fi o proliferare de viziuni asupra lumii care, în mâinile ba ale unui filosof, ba ale unui agent de bursă, ba ale unui revoluționar, păreau să lumineze întreaga magistrală pe care înainta societatea, ea devenise acum un domeniu de specialitate pentru profesori ale căror cercetări proiectau raze de lumină pe porțiuni restrânse și precis localizate, și nu jerbe de far larg revărsate, ca la economiștii de mai înainte.”²

Gândirea economică tradițională nu degajă, așa cum s-ar putea crede, un model teoretic imperativ și infailibil, chestiune tranșată de ceva vreme de teoreticienii economiei și de analiștii ideilor economice, ci doar un ansamblu de principii și doar câteva căi posibile de manifestare a acțiunii umane. Uneori, chiar și cei mai îndrăzneți analiști, așa cum este Karen Vaughn, cad pradă îndoielii epistemologice și acurateței lingvistice: „Din păcate, folosesc frecvent pe parcursul acestei lucrări termenul

¹ Vaughn, Karen I. (1994), *Austrian Economics in America. The Migration of a Tradition. Historical Perspectives on Modern Economics*, Cambridge University Press, New York and Melbourne, p. 6. <http://www.libertarianismo.org/livros/kvaeia.pdf>

² Heilbroner, R.-L. (1994), *Filozofii lucrurilor pământești. Viețile, epocile și ideile marilor economiști*, Editura Humanitas, București, p. 185.

«paradigmă». Îmi pare rău și îmi cer scuze cititorului, dar pur și simplu nu se poate găsi un alt cuvânt pentru a surprinde ideea de principiu de organizare sau de ansamblu de idei. Din când în când, am folosit și sintagma «program de cercetare». Deși termenul este suprautilizat, totuși transmite sensul important – acela de set al problemelor de investigat, făcându-l astfel indispensabil. Nu vreau să sugerez prin aceasta că subscriu sau că susțin aplicabilitatea teoriilor despre progresul științific, ale lui Kuhn (1970) sau ale lui Lakatos (1970) sau ale oricui altcuiva.»³

Posteritatea a dus mai departe descoperirile economiștilor tradiționali ca emanații ale școlilor de gândire, iar efortul lor de înnoire a modului de a gândi economia a fost asimilat, de o mare parte a adepților lor, cu o adevărată revoluție. Într-adevăr, știința economică și gândirea economică traversau un moment cu o încărcătură nemaîntâlnită, dar care cerea clarificări și „explicații adecvate pentru un fenomen atât de nedumeritor și chiar alarmant, descoperit prima oară abia cu o sută de ani în urmă, au fost diseminate odată cu operele lui William Stanley Jevons, Carl Menger și Léon Walras, mai ales de către școala austriacă a discipolilor lui Menger, spre ceea ce a ajuns să fie cunoscut în teoria economică drept revoluția «subiectivă» sau revoluția «utilității marginale».⁴ «Revoluția marginalistă» desemna pe de-o parte «ruptura» de clasici, iar, pe de altă parte, acest termen „a fost folosit în mod obișnuit pentru referirea aproape în mod simultan, dar complet independent, la descoperirea din anul 1870 făcută de Jevons, Menger și Walras a principiului diminuării utilității marginale, care stă la baza construirii noului tip de microeconomie statică.»⁵

În același timp, gândirea economică tradițională pare celălalt produs al rezolvării disputei pentru metodă, opus socialismului de stat și cu un scop bine definit – emanciparea științei economice de morală și de politică, printr-o reîntoarcere spectaculoasă la preocupările teoretice: „Adevărata teorie economică, voluntar neglijată de istoriști, socialiștii de stat și social-creștini, a găsit către 1872 reprezentanți eminenți simultan în Franța, Anglia și Austria. Reluând idei aproape părăsite din timpul lui Condillac, uzând de metoda matematică neglijată din timpul lui Cournot, au substituit,

³ Vaughn, Karen I., *op. cit.*, p. 10, nota de subsol 1.

⁴ Hayek, Fr. A. (2000), *Infatuarea fatală. Erorile socialismului*, Editura Antet, București, p. 159.

⁵ Blaug, M. (1992), *Teoria economică în retrospectivă*, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 329.

cu un succes din ce în ce mai mare, edificiul prea dărăpănat al teoriilor clasice, cu o concepție ingenioasă și seducătoare a formării prețurilor.”⁶

Privită din perspectiva acțiunii umane, gândirea economică tradițională reține „înclinațiile culturale în procesul economic”, ceea ce dă identitate fiecărui tip de economie, iar „dacă acțiunile economice ale oamenilor ar fi independente de înclinațiile culturale, imensa variabilitate a configurației economice în funcție de timp și de loc nu ar putea fi explicată în niciun fel.”⁷ Disputa dintre economia «standard» și alte școli de gândire economică, în special școala istorică germană, după opinia lui Nicholas Georgescu-Roegen, reprezintă un exemplu elocvent: „Conflictul s-a născut din cauza diferențelor culturale dintre procesul economic cunoscut uneia din școli și cel cunoscut celeilalte. Era perfect natural ca economiștii «standard» să nu-i poată înțelege pe colegii lor germani care țineau să introducă în știința economică idei «obscurantiste» ca Geist sau Weltanschauung. Pe de altă parte, era tot atât de natural ca școala germană să respingă o idee care reduce procesul economic la un analog mecanic.”⁸

Lupta pentru metodă a fost folosită diferit de comunitatea științifică, deja divizată; adepții socialismului de catedră au făcut din marea controversă un mijloc pentru a-și releva ideologia și pentru a-și promova soluțiile economice intervenționiste, iar exponenții gândirii economice tradiționale au transformat disputa pentru metodă într-un vehicol al concepțiilor înnoitoare, transșând-o în favoarea economiei și a epistemologiei. Într-adevăr, oscilarea între economie politică, economia politică, economics și catalactică a diversificat modurile de imaginare și de înțelegere a economiei, dar a creat și noi motive de controversă în revendicarea priorității istorice a genezei științei economice.

Ieșirea din scientism și din reflexele mecanicii, dureroasă și anevoioasă, nu s-a făcut niciodată complet și probabil nu se va face nicicând; se vor găsi mereu adepți ai similitudinilor fizice dispuși să susțină idei chiar împotriva evidenței. Paradoxal, oricât de mult s-a dorit emanciparea științei economice de mecanică, aceasta s-a făcut în limitele cunoașterii curente, după cum remarcă și Nicholas Georgescu-Roegen: „În loc de «toate științele trebuie să imite mecanica», strigătul de luptă al armatei de

⁶ Gide, Ch. și Rist, Ch. (1926), *Istoria doctrinelor economice. De la fiziocrați până azi*, Editura Cassei Școalelor, București, p. 713.

⁷ Georgescu-Roegen, N. (1979), *Legea entropiei și procesul economic*, Editura Politică, București, p. 547.

⁸ *Ibidem*, pp. 547-548.

savanți este astăzi «nicio știință fără teorie». Dar diferența este foarte superficială, căci prin «teorie» se înțelege de obicei un catalog logic al cunoștințelor după exemplul exclusiv al geometriei și mecanicii.”⁹ După cum, desprinderea de holism și de intervenționism în favoarea individualismului metodologic, ironizat și discreditat prin apelul frecvent la «robinsonade»ⁱⁱⁱ, s-a produs selectiv și intermitent, păstrând totuși printre criticile imprecatorii promisiunea libertăților economice.

În pofida audienței crescute în lumea academică – manualele și tratatele de Economie asimilând modul de gândire, metoda și terminologia «standard» – John Maynard Keynes prefigura un nou mainstream mai agresiv și mai ideologizat: „Mult lăudatul **optimism** al gândirii economice tradiționale – în virtutea căruia economiștii au ajuns să fie priviți ca niște Candide care, retrăgându-se din lume pentru a-și cultiva propria lor grădină, propovăduiesc că totul este bine în cea mai bună dintre lumile posibile cu condiția să nu ne amestecăm în mersul ei – provine de asemenea, cred, din neluarea în seamă de către economiști a frânei pe care insuficiența cererii efective o poate pune prosperității. Căci este evident că într-o societate care ar funcționa în conformitate cu postulatele clasice, ar exista o tendință firească spre folosirea optimă a resurselor. Se prea poate ca teoria clasică să înfățișeze felul în care am dori să se comporte economia noastră. Dar a presupune că ea se comportă într-adevăr în acest fel înseamnă a escamota dificultățile noastre.”¹⁰

Reîntoarcerea la morală și politică s-a făcut în forță, pe fondul degradingoladei economice produse de războaie, revoluții și crize, astfel încât, după cum se observă la Keynes, dar și la alți mari economiști, s-au găsit și «vinovații» – știința economică și corifeii ei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Absența sau estomparea exigențelor morale au fost compensate de prestigiul autorilor, de reputația indubitabilă de ctitori ai școlilor de gândire economică. Emanciparea de politică și morală a contribuit din plin la schimbarea modului de a gândi economia, ceea ce, să recunoaștem, nu-i puțin! Universitățile au devenit centrele cunoașterii și actorii redutabili pe piața ideilor, academismul garantând autoritatea modului de a gândi, de a imagina și de a explica economia.

⁹ *Ibidem*, p. 104.

¹⁰ Keynes, J. M. (1970), *Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și banilor*, Editura Științifică, București, p. 69.

După aproape un secol de revoluții, reforme, dispute, controverse, Ludwig von Mises evoca influența remarcabilă pe care au avut-o toate aceste frământări cu care s-a confruntat știința economică asupra schimbării modului de gândire economic al oamenilor: „Măreția secolului al XIX-lea a constat în faptul că, într-o anumită măsură, ideile economiștilor clasici au devenit filosofia dominantă a statului și a societății. Ele au transformat societatea tradițională fondată pe status în națiuni de cetățeni liberi, absolutismul regal în guvern reprezentativ și, mai presus de toate, sărăcia maselor din vechiul regim, în bunăstarea celor mai mulți datorată capitalismului de tip **laissez-faire**. Astăzi, reacțiunea etatismului și a socialismului subminează fundamentele civilizației occidentale și ale bunăstării. Poate că cei care susțin că este prea târziu pentru a mai putea împiedica triumful final al barbariei și distrugerea au dreptate. Oricum ar fi, un lucru e sigur. Societatea, i.e., cooperarea pașnică a oamenilor conform principiului diviziunii muncii, nu poate exista și funcționa decât dacă adoptă politicile pe care analiza economică le declară adecvate pentru a atinge țelurile urmărite. Cea mai gravă iluzie a epocii în care trăim este credința superstițioasă în panacee care – după cum au demonstrat categoric economiștii – sunt contrare scopurilor alese.”¹¹

Astăzi, când tinerilor care studiază economia li se cere onestitate și corectitudine intelectuală, sistemele educaționale, din motive de pragmatism politic, încurajează fuga de teorie, de cunoașterea fondului principal de idei al științei economice prezent în toate manualele de economie, unde s-a pierdut urma autorului de fapt și de drept. Astăzi, când **a citi** și **a gândi** sunt socotite ingrediente comuniste, distanța temporală semnificativă estompează nu numai valoarea reală a operelor gânditorilor tradiționali, ci și progresul irepetabil al științei economice. Deși nimeni nu poate contesta importanța unor tehnici de calcul sau a unor modele numerice, totuși trebuie subliniat că modul economic de gândire nu s-a transmis prin formule de calcul, prin statistici, prin calcule contabile sau modele econometrice etc. Oricât de multe date s-ar folosi și oricât de multe modele s-ar întocmi, ideile economice pentru a fi cunoscute și pentru a fi înțelese au nevoie în primul rând de explicație. Retrospectiva redă tabloul minunat al libertății avansate a cunoașterii, unde operele

¹¹ Mises, L. von (2001), *O perspectivă istorică asupra Școlii austriece de gândire economică* [The Historical Setting of the Austrian School of Economics (1969)], traducere din limba engleză de Dan Cristian Comănescu, Institutul Ludwig von Mises România. www.mises.org

*gânditorilor tradiționali sunt mult mai mult decât un simplu exercițiu de memorie, sunt **originalul** într-o lume bântuită de copii/copy.¹²*

În secolul al XX-lea, dar și la începutul secolului al XXI-lea, analiza retrospectivă și prospectivă a istoriei științei economice arată continuitatea logică dintre gândirea economică a secolului al XVIII-lea, al XIX-lea și al XX-lea, argument puternic în favoarea întregirii clasicismului cu tradiționalismul, așa cum au făcut-o de-a lungul vremii mari economiști. De altfel, sursele de inspirație ale gândirii economice tradiționale provin din moștenirea intelectuală comună a autorilor europeni și de peste Ocean, unde clasicii sunt centrul de interes, din operele unor economiști germani, precum Heinrich von Thünen și Heinrich Gossen, dar și din realitatea, inedită și extrem de dinamică, din țările cu economie de piață extinsă.

¹² Tocqueville, A. de (2000), *Vechiul regim și revoluția*, Editura Nemira, București, p. 87.